

Latvių mitologija

Prof. Pēteris ŠMITS

42. Medžiai ir kiti augalai

Latviai turėjo labai daug prietarų, susijusių su mišku ir jo medžiais. Čia latvis irgi vadovavosi ne tik praktine nau- da, bet ir visokiais prietarais, iš dalies paveldėtais iš žilos senovės, iš dalies perimtais iš kaimynų. Apskritai imant, me- džiams, įvairiems augalams ir gyvūnams senovės latvių mi- tologijoje priklausė ne mažesnis vaidmuo nei gamtos reiškiniams ir protėvių sieloms. Medžių mituose mums krenta į akis ta ypatybė, kad medžius liaudies dainos linkusios mi- nėti po tris.

Sulig plačiai žinoma latvių sakme, medžiai senais laikais kalbėję kaip žmonės.

Bet nu bijusi savāda ķibeļe: [126] tiklīdz kādu koku vajadzējis cirst, tas lūdies žēli jo žēli: „Ko nu mani cirtīsi! Ej pie tā likā labāk!” Nogājuši pie likā, tas atkaļ: „Ko nu mani cirtīsi? – Ej labāk pie tā greizā!” Dievs redzējis: cilvēkam koka vajaga, cirst nevar dabūt, tā tas neiet: atņēmis viņiem valodu.¹

Tačiau iškilo toks keblumas: vos tik kokį medį reikėdavo kirsti, tas graudžiai graudžiai maldaudavo: „Kam tau mane kirsti! Eik geriau pas tą sulinkusį!” Nuėjus pas sulinkusį, tas vėl: „Kam tau mane kirsti? Geriau eik pas tą kreivąjį!” Dievas ma- to: žmogui medžio reikia, nukirsti neįmanoma, taip nieko ne- bus: atėmė medžiams kalbą.

Kai kurie prietarai liudija medžius ir skausmą juntant. *Nenolauz kociņiem galotnes, viņiem jau tāpat sāp kā tev, kad tu iegriez pirkstā... Kas nocērt vecus kokus, tas Dievam sitot „Nelaužyk medeliams viršūnių, jiems gi taip pat skauda, kaip tau, kai tu įsipjauni pirštą... Kas kerta senus medžius, tas Dievui smogia”.*² Apreiškimo dieną, kaip aukščiau jau mi- nėta, buvo negalima nė jokio medelio nupjauti, nė piemens rykštės, nes tada medžiams bėgęs kraujas. *Ap Bērzauni šai dienā nedrīkstēja ir puķītes noplūkt, jo tad tām sāpot „Apie Berzaunę šią dieną nedrįsdavo ir žiedelio nuskinti, nes tada jiems skauda”.*³ Seni žmonės niekuomet nemeta į ugnį visai žalio medžio, juoba su šviežiais lapais, nes toks medis jun- tās skausmą. Latvių, kaip ir rumunų, liaudies dainos me- džius netgi vadina žmonių broliais.⁴

Ažuolą ir liepą galime drąsiai vadinti didžiausiais ir gra- žiausiais Latvijos medžiais, o ir latvių poezijoje bei mitolo- gijoje jiems priklauso svarbesnis vaidmuo nei kitiems me- džiams. Šimtuose dainų azuolas yra vyriškosios giminės sim- bolis, o liepa – moteriškosios.⁵ Ažuolas, būdamas vyro sim- bolis, be to, dar yra jėgos ir gyvybės įsikūnijimas, kuris, kaip aukščiau parodyta, gali sergėti žmogų nuo visokio blogio bei mirties, o liepa, kai kurių dainų žodžiais, – tai ir kapų

medis. Antai vokiečių, kaip ir latvių, liaudies dainose ant mirusio vaikino ar merginos kapo neretai išauga *kupla lie- pa* „kupli liepa” (vok. *breite Linde*), kurioje, matyt, toliau gyvena mirusiojo *dvēsele* „siela”. Gali būti ir taip, kad šią liepos reikšmę latviai yra perėmę iš vakarų kaimynų, bet apskritai azuolo ir liepos gerbimas bus paveldėtas iš senų laikų, gal net iš indoeuropiečių protautės. Liaudies tradici- jos dažnai mini vyrą stiprų kaip azuolą, o moterį – kuplią kaip liepą. Nors mergelė mielai pamini azuolą, laužia jo ša- kas namams papuošti, o retsykais jo lapų įpina ir į savo vainiką, vis dėlto dažniau ji stovi po liepa, kabina į liepą savo vainiką ir pati save vadina liepa (4289; 9780). Šis skir- tumas tarp azuolo ir liepos pastebimas ne tik liaudies po- ezijoje, bet ir praktiniame gyvenime. Krikštaitėvis savo krikš- tasūnio lopšiu kerta azuolo lingę, o krikštadukros – liepos (1676).⁶ *Jaunpiedzimušam dēlam mazgājamo ūdeni sildot, vai pirti kurinot, nēma vismaz kādu daļu ozola, meitai liepas mal- kas; pirts slotā puikam iesēja kādu ozola, meitai liepas zariņu „Naujagimiui sūnui prausti vandenį šildydami arba pirtį kū- rendami imdavo nors kiek azuolinių, dukrai – liepinių mal- kų; į vantą berniukui įrišdavo bent šakelę azuolo, dukrai – liepos”.*⁷ Bitininkyste užsiimdavo vieni vyrai, todėl bitinin- kai dreves skobti stengdavosi mažne tik azuoluose. Namuose nuo pradžių pradžios šeiminkavo moterys, todėl senovės [127] stalai skelti iš liepos medžio, kraičio skrynios darytos iš liepos luobo, o drabužiai velėti paprastai liepos kultuve, net girnų milinys darytas iš liepos medžio. Vyrai gerdavo alų iš azuolo stuopų (*kanna*), o moterys pieną laikė liepos luobo induose (*vācele*). Vyžos pintos daugiausia iš liepos lunkų ir jas pinti buvo moterų užduotis, nors vyžų apyvarus vijo vyrai, kurie augino linus ir kanapes, nes arimas ir sėji- mas jau seniai buvo vyrų darbas. Toks azuolo ir liepos nau- dojimas paaiškinamas tik mitologijos pagrindu, o praktinės naudos čia mažai paisyta.

Ažuolas ir liepa gerbiami plačiai visoje Europoje. Ne be reikalo ir vokiečių poetas H. Heine Vokietiją pavadino *das Land der Eichen und Linden* „azuolų ir liepų šalis”. Loty- niškas žodis *quercus* „azuolas”, kaip jau minėta aukščiau, yra siejamas su latvių *pērkons*, o vienas senųjų skitų valdovų buvo vardu „Liepų viešpats”.

Išsakyta ir tokia nuomonė, kad azuolas su liepa esą bu- vę senovės latvių totamai. Jau 37-ame skyriuje parodėme, kad totemizmas tarp indoeuropiečių tautų niekur nėra įro- dytas, todėl tokį požiūrį derėtų įtikinamai pagrįsti, o to šiuo atveju nematyti. Pirma, totemizme pagrindinis vaidmuo ten- ka žvėrimis, o augalai atsiduria antrame plane. Antra, kiek- viena gentis paprastai turėdavo savo totemą, bet kad vyrai

(Pabaiga. Anksčiau LK 2002 Nr. 1, 2, 3, 4, 6, 2003 Nr. 1, 3, 4, 5)

turėtų savo, o moterys – savo, kaip kad teigia ši hipotezė, sutinkama tik išimtiniais atvejais. Trečia, vienu iš svarbiausių totemizmo pamatų laikomas žinomas egzogamijos paprotys, kai tarpusavy galima tuoktis tik skirtingų totemų palikuonims. Jeigi visi latviai būtų kilę iš tų pačių totemų, tai, galiojant minėtai taisyklei, jie tarpusavy nebūtų galėję tuoktis. Ketvirta, ažuolas paprastai yra prilyginamas berneliui ir, kaip jaunikaitis, kartais netgi statomas priešais jau „vedusius” medžius – uosį ir klevą. Liepą liaudies dainos išvien mini už mergele, o tikrasis motinos medis tėra obelis. Tačiau totemai yra laikomi tėvais ir motinomis. Tuo tarpu nebūtų jokio prieštaravimo ar nederėjimo ažuolo ir liepos garbinimą aiškinti senu medžių kultu, didesniu ar mažesniu mastu sutinkamu visose tautose.

Kaip ažuolui priešpriešinama liepa, taip su juo, regis, gretinami uosis ir klevas. Neretai liaudies dainos mini kartu *ošus, kļavus, ozoliņus* „uosius, klevus, ažuolėlius” (28216; 19190; 12695; 2825; 2827, 1), kurie visi yra bernelių medžiai (32368) ir mergelės *bāleliņi* „broleliai” (4104; 30552). Nors iš šių trijų medžių uosio (2825; 32331) arba klevo (2823; 4104, 3) vietą kartais užima beržas, o ažuolą keičia gluosnis (2827), vis dėlto jis taip dažnai stovi kartu su uosiu, o pastarasis vėlgi – su klevu, kad minėtos tvarkos tai nelabai suardo. Visus tris minėtus medžius liaudies dainos priskiria vyriškajai giminei (plg. 35553; 35524), be to, kaip sakytą, uosis ir klevas jau yra vedę, o ažuolas dar tebeieško nuotakos. [128]

Ošam sieva, kļavam sieva, Uosis, klevas turi žmoną,
Ozolam vien nevaids; Ažuolas tik ne;
Ozoliņš lūkojās Dairoš ažuolėlis
Gar visām pļavmalām. Po visus papievius.
30646

Ošam sieva, kļavam sieva, Uosis, klevas turi žmoną,
Ozolam vien nevaids; Ažuolas tik ne;
Nule tik ozoliņis Ką tik ažuolėlis
Par gravām lūkojās Dairėsi po slėnį,
Nolūkoja ievas meitu Nužiūrėjo ievos dukrą
Ar visiem ziedīņiem. Su visais žiedeliais.
30646, 1; 20986

Osi, osi, kļava, kļava, – Uosi, uosi, kleve, kleve,
Ko jūs divi runājat? Ką jūs dviese kalbat?
– Runājam liepas meitu – Sukalbējom liepos dukrą
Ozoliņa dēliņam. Ažuolo sūneliui.
14976

Kadangi klevas, *kļavs* arba *kļava*, šiuolaikinėje kalboje gali būti tiek vyriškos, tiek ir moteriškos giminės, tai ir lyčių prietaruose jis didelio vaidmens nevaicina. Poroje dainelių klevas pasitarnauja buriant vedybas. Kai klevo lapai tampa raudoni arba nugalsta, tai yra *laiks meitiņu bildināt* „laikas mergele kalbinti” (13768, 2, 5, 11), o kaip kad klevo lapas kartais nukrenta ne ten, *kur augusi kļavienā* „kur augo klevyne”, taip ir Dievas su Laima neskiria mergelei nutekėti ten, *kur ļautiņi daudzina* „kur žmoneliai kalbėjo” (8716) arba kur ji pati buvo *augdama domājusi* „augdama maniusi” (22364). Pagaliau dainuojama dar ir tai, kad klevo lapas nuneša žmogų į kitą kraštą (26027).

Gausiai apdainuotas „uosio laivelis” (*ošā laiva*) liudija, kad senieji latviai, kaip ir senieji vokiečiai, savo laivelius dirbo iš uosio. Toks uosio panaudojimas veikiausiai bus susijęs su kokiais prietarais. Man atrodo, kad laiveliai iš uosio gaminti todėl, kad uosis laikytas *par aklo koku* „aklu medžiu”, nes aklą lengviausiai galima vairuoti savo nuožiūra. Gali būti, kad dėl tos pat priežasties ir Homero graikai dirbo savo svaidomąsias ietis iš uosio, kad jas irgi galėtų pasiųsti savo nuožiūra. Liaudies daina kreipiasi į uosį šitaip štai klausdama:

Osi, osi, ko tu gaidi? Uosi, uosi, ko tu lauki?
Citi koki salapoja, Kiti medžiai sulapojo,
Citi koki salapoja Kiti medžiai sulapojo
Sudrabiņa lapiņām. Sidabro lapeliais.
2808

Atsakymą į šį klausimą duoda viena pasaka.⁸ Kai tik motulė Saulė pavasarį visiems medžiams davė žalius drabužius, tai visi medžiai netrukus pasipuošė žaliais švarkais, tik vienas uosis tebestovėjo plikas nuogas. Kitų medžių paklaustas, kodėl neapsirengė, jis liūdnai atsiliepė: „Esu neregys, todėl nežinojau, ar žiema tikrai jau praėjo...” Tuomet uosis, kitų paragintas, irgi puolė sparčiai skubiai sprogti, bet lapai beskubant liko ne visai išsiskleidę ir rantuoti. Į kitų medžių pašaipą dėl jo keisto apdaro [129] jis nieko neatsakė, bet susigėdęs pasiryžo rudenį kitų brolių iš anksto pasiklausti, kad nusirengiant vėl neliktų paskutinis. Taip ir padarė. Vos tik šiaurys šalčiau papūtė, uosis jau ir klausia: „Kaimyne, ar jau atėjo ruduo?” Sužinojęs, kad tas jau prie pat vartų, jis tik bir, bir ir nubiro pats pirmas. Todėl jį dar šiandien vadina aklu medžiu. Šis aklo uosio vaizdinys, matyt, bus labai senas.

Liaudies dainos greta stato ne tik tris minėtus lapuočius, bet ir visus tris spygliuočius medžius: pušį, eglę ir ęglį, arba kadagi (*paegle* arba *kadiķis*).

Klusiņām klausījos, Patyliukais klausiaus,
Ko solīja Meža mātē: Ką žadėjo Miško motė:
Priedei sagšu, eglei sagšu Pušiai skarą, eglei skarą,
Paeglei villainīti. „Kadagei” vilainę.⁹
2669

Visi koki žēli rauda, Visi medžiai gailiai rauda,
Vasariņi noejot; Vasarai praeinant;
Priede, egle, kadiķītis, Pušis, eglė, kadagėlis,
Tie trīs žēli neraudāja; Tie trys gailiai neraudojo;
Tie trīs žēli neraudāja, Tie trys gailiai neraudojo,
Tiem atlika zaļi svārki. Jiems paliko žali švarkai.
2820, 1

Pried' ar eglī lielījāsi Pušis su egle gyrėsi
Abas kāpti kalniņā; Abi lipsiančios į kalną;
Paeglīti nabadzīti, Kadagėlį nabagėlį,
To nogrūda lejiņā. Tą nustumė slėninį.
2826

Priede, egle kalniņā, Pušis, eglė – kalnely,
Paeglīte lejiņā; Kadagėlis – slėnely;
Mātes bērni pie māmīņas, Motės vaikai – prie mamytės,
Pabērniši maliņā. Povaikiai – kraštely.
4172

*Skaista priede, skaista egle, Graži pušis, graži eglė,
Paeglīte vēl skaistāka. Kadagēlis dar gražesnis.*

4651

Tuos pačius trīs spygliuočius dar mena liaudies mīslēs. *Visi rudenos berus devuši, trīs vien nedevuši* „Visi rudenį suberia, tik trys ne”.¹⁰ *Visi kungi svārkus met, trīs vien nemet* „Visi ponai svārkus nusimeta, tik trys ne”. *Visi kungi jāj karā, trīs vien neajā* „Visi ponai joja į karą, tik trys ne”.¹¹ Kadangi, liaudies dainų žodžiais, spygliuočiai yra „dailūs” (*daiļi*) ir „turtingi” (*bagāti*), jau pavasarį sumokantys „mokestį” (*no-ma*) ir žiemą vasarą „apsirengę žaliais švarkais” (*zaļi svārki mugurā*: 2810–2820), tai lengvai galime suprasti ir tai, kad jie yra tapę gyvybės simboliais. Todėl ir per laidotuves kokioje pušyje ar eglėje įkirsdavo kryžių kaip riboženklį mirusiojo sielai, eglėlių skujų pabarstydavo namuose, kuriuose atsitiko laidotuvės, ir spygliuočių šakelėmis perdavo kits kitą, kad nemirtų.

Senuosiuose Latvijos miškuose netrūko jokių šioms vietoms būdingų medžių, bet namus, regis, latviai bus statę tik iš pušų, eglėlių ir rečiau dar ąžuolų, paprastai naudotų pamatams. [130] Senoviškuose „stačių medžių namuose” sienas veikiausiai perpindavo kadagių piniais, šakomis arba rikiais, kaip galima matyti iš dainose minimų „kadaginių kambarių” (*paeglīšu kambārī*). Tokią [statybinę] medžiagą pasirinkti vėl bus padėję ir prietarai.

Per vestuves koki spygliuotį buvo įprasta iškelti virš pirkios, namo (18566) ar klėties (18551) stogo, ir pirmenybė čia, kaip atrodo, buvo teikiama eglei.

*Liekat skuju, kād' likdami, Kelkit skuja, kokią keliat,
Priedes skuju neliekat; Tik pušies skujos nekelkit;
Ja jums nav eglės skuja, Jei neturit eglės skujos,
Liekad smalku paeglīnu. Kelkit laibą kadagēļi.*

18552

Eglė tokiu atveju turėjusi simpatinį ryšį su nuotaka.

*Eita, ļaudis, skatīties, Eikit, žmonēs, pažiūrēkit,
Vai ir kupla jumteglīte. Ar ant stogo kupli eglē.
Ja būs kupla jumteglīte, Jei ant stogo kupli eglē,
Tad būs kupla vedamā. Tai bus kupli nuotaka.*

18550

Panašios eglutės naudotos ir dainuojant prie vestuvių stalo. „Prieš jaunosios pulkui pradendant valgyti, vestuviniškai dainuodami klausdavo eglutės. Tokias eglutes darydavo iš eglėlių ar pušų viršūnėlių, iš tokios vietos, kur jau daug šakų į visas puses... Eglutes kiekvienose vestuvėse turėdavo trys moterys: jaunoji, pajauinė ir viena iš palydos”, ir jos „mušdavo jomis į stalą ir dainuodavo”.¹² Pagaliau eglaitė kartais tiko ir vietoj liepos už lopšio lingę.¹³

Kai kuriose retose liaudies dainose jaunoji prie pušies glaudžia galvą, ant pušies kabina vainiką, kaip kad ant liepos (6040; 6119), ir didžiuojasi, kad pušis, eglė esančios *meitu koki* „merginų medžiai” (12224; plg. 35385). Pastaroji pastaba veikiausiai mena seną paprotį, pagal kurį nuotakos išvežamos puošdamos palei kelią kai kurias pušis ir eglės.

*Audzi, audzi, eglīte, celiņa malā;
Kad mani vedis, es tevi puškošu.*

30650

Auk, auk, eglute, šalia kelelio;
Kai mane išveš, aš tave puošu.

*Es tev saku, pried' ar eglī, Aš sakau tau, pušie, egle,
Neaudz ceļa maliņā, Neaukit šalia kelio,
Man pietrūka zaļa zīda, Man pritrūko žalio šilko,
Ko ap tevi tecināt. Tave apvynioti.*

18557

Kadagys, nors mažas, yra vienas iš pačių svarbiausių sargų nuo piktųjų dvasių.

*Lai bij laiks, kāds būdamis, Tegu oras būt koks buvēs,
Es kadega ēniņā: Aš kadagio paunksmēj:
Kadegam, sērmokšlam Kadagio, šermukšnio
Krustiņš ogas galiņā. Uoga – su kryžiuuku.*

34130

Todėl, matyt, ir stuopaalui gaminta ne tik iš ąžuolo, bet ir iš kadagio (19714; 19543). [131]

Trys žydintys medžiai liaudies dainose yra obelis, ieva ir lazdynas.

*Zied' ieviņa ābelīte, Žydi ieva obelėlė,
Lazdas zieda nepanāca: Nepriļgusi lazdynui:
Lazda zied gavēnī, Tas žydėjo per gavėnią,
Cietajā mēnesī. Šiaurūji mēnesī.*

2782, 1

*Ievas ziedi, ābels ziedi, Ievos žiedai, obels žiedai
Lazdas zieda nepanaca. Lazdyno žiedui nepriļgo.*

4522; 12719

*Lazda zied gavēnī Lazdynas žydi per gavėnią
Sarkaniem ziediņiem. Raudonais žiedeliais.*

2779; 26054

*Ziedi ieva ar ābeli Žydėk, ieva su obelīm,
Vienā lazdu krūmiņā. Viename lazdyno krūme.*

22418, 9

Nors visi šie trys medžiai tik retai apdainuojami kartu, ieva čia yra tarpininkė, nes dažnai minima arba su obelīm (2773; 2775; 5856; 5947; 6214; 11436), arba su lazdynu (2774; 2776; 6112). Obels žiedai savo gražumu pranoksta ievos žiedus, o šie – lazdyno.

*Ieva zied ar ābeli Ieva žydi su obelīm
Vienā dārza stūrītī; Viename sodo kampe;
Ievai bija balti ziedi, Ievos žiedai balti buvo,
Ābelei sudrabiņa. Obels – sidabriniai.*

2775

*Balta, balta ieva zied, Baltai baltai žydi ieva,
Vėl baltāka ābelīte. Obelėtė dar balčiau.*

4495

*Iev' ar lazdu lielījās, Ieva su lazdynu gyrēs
Abas baltas noziedēt; Abu baltai peržydēsia;
Ieva balta noziedēja, Ieva baltai peržydėjo,
Lazdai kaunu padarīja. Sugėdijo lazdynā.*

2774

*Lazd' ar ievu noziedēja Lazdynas su ieva pražydo
Daugaviņas maliņā: Ant Dauguvos kranto:
Lazda vaŗa pakariem, Lazdynas vario pakabukais,
Ieva zelta vizuļiem. O ieva aukso žirbuliukais.*

2776

Kaip gražiai žydinti, obelis vadinama Dievo medžiu:

Aizsmok priede, aizsmok egle, Kimsta pušis, kimsta eglė,
Aizsmok mana valodiņa; Kimsta ir mano kalbelė;
Ābolnīca Dieva koks, Obelaite, Dievo medi,
Ārdi manu valodiņu! Atrišk mano kalbelę!

34104

Visi šie trys medžiai, matyt, dar simbolizuoja moteris, ypač obelis ir ieva. Obelį liaudies dainos daugiausia prilygina motinai, panašų palyginimą sutinkame ir rusų bei kitų Europos tautų liaudies tradicijose.

Kas man deva to ābolu, Kas man davė tą obuolį,
Kas ābeles galiņā? Kur viršūnėj obelies?
Kas man deva to meitiņu, Kas man davė tą mergelę,
Kas aug viena māmiņai? Tą mamytės vieną? [132]

11220

Sveša mate man' stellēja Svečia motina man liepė
Pie ābeles rikšu griekt. Obelies rykščių pripjaut.
Piestājos pie ābeles, Atsistojau prie obels
Kā pie savas māmuliņas. Kaip prie savo mamulytės.

4282

Sveša mātē mani sūta Svečia motė mane siunčia
Pie ābeles slotu griekt Obelies šluotų pripjaut.
Birst ābelei balti ziedi, Byra obels balti žiedai,
Birst man gaužas asariņas. O man graudžios ašarėlės.

4286

Veikiausiai todėl ir mergelė džiovindavo savo vilnones gijas ant obels šakų.

Ābelīte Dievu lūdza, Obelėlė Dievą prašė
Lai ved meitu šoruden: Dukrą šiemet ištekinti:
Visi zari nolikuši, Visos šakos jai nulinko,
Dzīpariņus žāvējot. Vilnų gijas bedžiovinant.

7121

Nuo šio Dievo medžio bei motinos simbolio merginos nenorėdavo laužyti šakų.

Sveša mātē man' sūtīja Svečia motė mane siuntė
Uz ābeli slotu lauzt. Obelies šluotų prilaužti.
Lauz tu pati ābelē, Laužk tu pati obelies,
Es lauzīšu bērziņos. Aš palaužysiu berželių.

4290

Pēra mani sveša mātē Pērė mane svečia motė
Ar ābeles žagariņu. Su obels žagarėliu.
Dievs sod' tevī, māmuliņa, Dievas baus tave, mamyte,
Kam tu lauzi ābelīti. Kam tu lauži obelaite.

4170

Nors merginos kartais (5856) ir pindavo obels žiedus į savo vainikus, visuotinai tai nebuvo priimta.

Kādi ziedi vasarā, Kokie vasarą žiedai,
Tādu vīju vaiņadziņu; Tokius pyniau į vainiką;
Ābels ziedu vien neviņu, Tik obels žiedų nepyniau,
Tie raud gauži valkājot. Jie raudoja dėvimi.

5930; 32405

Pīnu, pīnu, nenopīnu Pyniau, pyniau, nenupyniau
Ābel' ziedu vaiņadziņu, Obels žiedų vainikėlio,
Ābel' ziedu vaiņadziņš – Obels žiedų vainikėlis –
Grīts mūžiņš dzīvojot. Tai amželis būt sunkus.

6060

Alaus stuopas, kaip jau aukščiau minėta, daugiausia var-tojo vyrai, o taureles – moterys, ypač midui gerti. Todėl se-novinė stuopa veikiausiai ir daryta iš ąžuolo bei kadagio, t. y. tų vyriškos giminės medžių, kuriems priklauso svarbus vaidmuo mitinėse liaudies pažiūrose. Tuo tarpu taureles liau-dies dainos paprastai mini padarytas iš *ābels koka* „obelis medžio“ (11533; 19941; 20650).

Al's ar kannu, al's ar kannu, Alų – stuopa, alų – stuopa,
Med's ar baltu biķerīti. Midų – iš baltos taurelės.

19500–19504

Med's ar baltu biķerīti Midus baltoje taurelėj –
Jaunajām māsiņām. Jaunosiom seselēm. [133]

19502

Pilna vīra sieva biju Buvau pilna vyro žmona,
Pilnu dzēru biķerīti. Pilnā gėriaus ir taurelę.

19773–19776

Briku braku, man dzerot, Brakšt pabrakšt, man geriant,
Ābeļ' koka biķerītis; Obelies taurelė;
Tā brikšķēs tautu dēls Taip braškės bernelis
Pa manām rociņām. Mano rankose.

19575

Kaip liepą liaudies tradicijos prilygina mergelei, o obelį motinai, taip ieva dainose yra žmonos simbolis.

Es nelaužu liepas zaru, Aš nelaužau liepos šakų
Ne ieviņas baltu ziedu: Nei ievužės baltų žiedų:
Lai es augu kā liepiņa, Lai aš augsiu kaip liepužė,
Kā ieviņa noziedēju. Kaip ievužė peržydėsiu.

2784

Es neņemtu ievas ziedu Aš neimsiu ievos žiedo
Ne savā rociņā: Nė į savo ranką;
Es negribu sieva būt Aš nenoriu žmona būt
Ne savā mūžiņā. Per savo amželį.

1233

Ai, aiņiņ, vilniņ' tavu, Ai, avyte, tavo vilna,
Māmiņ' tavu darījumu! Mamyt, tavo rankų darbas!
Kā ieviņa noziedēja Kaip ievužė pražydėjo
Tautu galda galiņā. Bernužėlio užstaly.

21590

Es nelauztu ievas zaru, Aš nelaužčiau ievos šakų,
Jo es pati kā ieviņa. Nes aš pati kaip ievužė.

9780, 1

Ievai bija balti ziedi, Ievos buvo balti žiedai,
Sievai baltas villainūtes. Moters / Žmonos baltos vilainėlės.

7224

Todėl ir merginos velėdavo savo kraitį tik ievų žydėjimo metu.

Adi, raksti, man' meitiņa, Megzk, išmarginki, dukrele,
Liec pūrā nevelētu; Dėk į skrynią nevelėtą;
Tad velē pavasari, Pavasarį išvelėsi,
Kad ievāji balti zied. Ievynams baltai žy dint.

7154

Adu cimduš, adu zeķes, Mezgu pirštines, kojines,
Pūrā liku nevelētus; Skrynion dedu nevelėtas;
Pavasaru, tad velēšu, Pavasarį išvelėsiu,
Kad ieviņa balti zied. Ievužei baltai žy dint.

7221

*Ievas zied, māmuliņa,
Velē manas villainītes,
Lai zied manas villainītes,
Kā ieviņas licīti.*

7508

Vainiką pinant ievos žiedai turi tą pačią reikšmę kaip ir obels žiedai: nors nebuvo visai draudžiama ievos žiedų pin-ti į vainiką (5824; 5856; 5994), bet geriau esą to nedaryti.

*Es noviju vainadziņu
Visādiem ziediņiem, [134]
Ievas ziedu vien neliku,
Lai galviņa nesāpēja.*

5860

*Visus, visus ziedus rāvu
Ievas ziedus vien nerāvu,
Ievas ziedus vien nerāvu,
Lai galviņa nesāpēja.*

32407

Trečiąjį žydingtį medį – lazdyną liaudies dainos aukština kaip visų teisingiausių ir doriasiausių tarp medžių.

*Ej, māsīn, tautiņās,
Jem lazdiņu rociņās:
Citi koki blēņas tura,
Lazda blēņu neturēja.*

17816

*Tumšu nakti ceļu gājū
Lazda zaru rociņā;
Citi koki ļaunu vēl,
Lazdiņš ļauna nevēlēja.*

34351, plg. 34350

*Tumšu nakti ceļu gājū
Lazda vēza rociņā:
Citi koki velna bēga,
Lazdiņš velna nebēdāja.*

34352, plg. 34353

Iš to galime suprasti, kodėl latviai iš lazdyno darė sau lazdas ir kodėl lazdynas ilgai gavo lazdos vardą.

Iš medžių galima paminėti dar tris žmonių geradarius: beržą, gluosnį ir šermukšnį, bet liaudies dainose nėra jokių liudijimų, kad tarp šių medžių būtų koks glaudesnis ryšys. Jau aukščiau mes matėme, kad beržas pakeičia uosį ir klevą, bet neretai jis užima ir ąžuolo vietą. Šakas žalumynams kerta ne tik ąžuolų, uosių bei klevų, bet ir beržų. Per Jonines tėveliui Jonui uždeda ąžuolų, o karvei – beržų vainiką (32347; 32417). Ir lopšio lingei vietoj ąžuolo galima kirsti beržą.¹⁴ Joks medis nenori, kad jam pjautų šakas, skintų žiedus ar brauktų lapus, o beržas pats duoda savo šakų šluotos žagarams.

*Bērziņš mani aicināja.
Nāc, meitiņa, slotu griezt.*

2763–2766

Tik savo viršūnę beržas saugo ir neleidžia laužti.

*Es atradu ganu meitu
Ar bērziņu baramies:
Bērziņš lika zaru lauzt,
Viņa lauza virsūniti.*

2767

Ievos žydi, mamužele,
Išvelėk mano vilainės,
Lai mano vilainės žydi
Kaip ievužės užtaky.

Viršūnę reikia palikti *Dieva dēlam pušķoties* „Dievo sū-nui pasipuošti” (2766), *vējiņam vēdināt* „vējeliui vēduoti” (2764) arba *kur putnam uzņemties* „kur paukščiui nutūpti” (2765). Jei vis dėlto viršūnę nulaužiama, tai *visi bērza radi raud pēc tās vienas galotnītes* „visa beržo giminė rauda tos vienos viršūnėlės” (2771, 1). Nuo beržo viršūnės pareina ir [135] mergelės ištekejimas (9317; 9318). Jei nuotaka saugo beržo viršūnę, tai jos artojęliui klojasi gerai.

*Smuidru griezu bērza riksti,
Kupl' atstāju virsūniti,
Lai aug mans arājiņš
Sprogainiem matiņiem.*

10711

Jei mergina nulaužia beržo viršūnę, tai beržas ją *noļād* „prakeikia” (11864, 3), ir ją arba veda senbernis ar našlys, arba ji pati *paliek atrainē* „lieka našlauti” (11864, 2).

*Kālabad es, māmīņa,
Veca vīra līgaviņa?
– Tā, meitiņa, tava vaina,
Kam lauz' bērza galotnīti.*

18176; 22093

*Jauna meita i būdama,
Nelauz bērza virsaunītes:
Lauzis' bērza virsaunīti,
Būs atraitņa līgaviņa.*

11864; plg. 14843

Už viršūnės nulaužimą gali būti ir dar griežtesnė baus-mė, kaip kad skaitome „Latvių dainose”: „Jei nulauši beržo viršūnę, tai mirs tėvas arba motina”.⁵

*Labāk lauzu alkšņa riksti,
Ne kā bērza galoksnīņu:
Alkšņa rikste man nekait,
Bērzgaliņš māmīņai.*

34129

Senajo latvio sodyboje liaudies dainos mini visokių me-džių, bet daugiausia gluosnį, dar dažniau nei ąžuolą ir lie-pą. Gluosniai auga ne tik kieme (9283; 10412; 10413; 23748; 26525), bet ir prie vartų (3710; 6208), mergelė užauga *vīto-la pakrēslī* „gluosnio paunksmėje” (1796–1800; 5870) ir vaikštinėja tik *zem vītola* „po gluosniu” (6116). Taip pat ji prašo savo brolelio, kad tasai padarytų *vītola ganģi* „gluos-nio girneles” (5984). Kadangi gluosnių sodyboje būta dau-giausia, užtat gluosnio vainikėlis buvo mažiausiai vertina-mas (5882). Kad mergaitė augtų liekna, jos lopšį reikia ka-binti po gluosnio šakom, o ją pačią perti gluosnio žabėliu (1711). Gluosnyje, kaip įprastame namų medyje, sėdėdavo ir dažniausiai minimos dievybės: Saulė, Laima ir Mara.

*Saulē (v. Laima) pina vainadziņu,
Vītola sēdēdama.*

6100; 33942

Saulė (var. Laima) pina vainikėlį,
Gluosnyje sėdėdama.

*Saulēs meita cimodus ada,
Vītola sēdēdama.*

33986

*Mīla Māra govīs skaita,
Vītōlā sēdēdama.*

29179; 29180

*Aiz ko auga vītoliņš
Glumajām lapiņām?
Mīla Māra sviestū sita,
Vītōlā rokas slauka.*

29163

Gluosniui, kaip regis, dar priskiriama antgamtinė galia pritraukti dainas ir gelbėti skenduolį.

*Visas manas greznas dziesmas
Vītōlā sakāpušas,
Sāk vītols grozīties
Ar visām dziesmiņām.*

1050

*Es būt' sen gulējusi
Daugaviņas dibenā,
Kaut Laimiņa nemetusi
Vītoliņa žagariņu.*

30735

Gluosnis bus patraukęs į save žmonių dėmesį didele savo augimo galia ir blizgančiais, saulėje mirgančiais lapais. Netgi gluosnio šaka, įbesta žemėn, kaip žinoma, išleidžia atžalas, ir gluosniui nekenkia joks šakų kirtimas. Todėl ir krikščionybėje gluosnis laikomas Evangelijos simboliu, o kai kurių gluosnio rūšių verbos yra užėmusios palmių vietą.

Latvių pasakose ir prietaruose svarbiausias vaidmuo tenka šermukšniui (*sērmūkšlis, pīlādzis* arba *pucene*), nes prieš velnią, piktas dvasias, burtininkus ir raganas nuolat griebiamasi šermukšnio šakų, kryžių bei vytelių. O liaudies dainose šermukšnis retai teminimas, dar rečiau apdainuojama jo antgamtinė galia.

*Man užauga pucenīte
Zirgu staļļa galiņā;
Ik rītiņus skauģa māte
Gaŗām gāja ņņaukādama.*

29835

Miela Mara karves skaito,
Gluosnyje sēdēdama.

Dēl ko gluosnis auga
Limpančiais lapelīais?
Miela Mara sviestā mušē,
Gluosnin rankas šluostē. [136]

Visos mano puikios dainos
Į gluosnį sulipo,
Ēmē gluosnis tas kraipytis
Su visom dainelēm.

Jau seniai būčiau gulėjus
Dauguvos dugnely,
Kad nebūt Laima numetus
Gluosnio žagarėlio.

*Visi koki Dieva doti,
Apse vien velna dota:
Visi koki čaukstēt čaukst,
Apse vien grabēt grab.*

30631

*Drebi, drebi, apšu lapa,
Kas jel tevi drebināja?
Vēja māte (v. mīļa Māra)
drebināja*

Apakš tevis stāvēdama.

2759; 30630

*Drebi, drebi, apšu lapa,
Kas jel tevi drebināja?
Svēta Māra drebināja,
Kam nedeivi naktes māju.*

34062

Nors šie prietariai yra labai artimi minėtajai legendai, galėjo ir patys latviai turėti savų senų analoginės magijos prietarų apie epušę.

*Es, māsīņ, tev piesaku,
Nevij apšu vainadziņu:
Trīsēs tava valodiņa,
Ar tautām runājos.*

5837

*Cērtiet kļavus, ozoliņus,
Apses vien necērtiet;
Drebēs jūsu valodiņa,
Ar kungiem runājos.*

31406

Visi medžiai Dievo duoti,
Epušē tik velnio duota:
Visi medžiai šlamēte šlama,
Tik epušē tarškēte tarška. [137]

Vis drebi, epušės lape,
Kas gi tave drebina?
Vėjo motė (var. miela Mara)
drebina,
Po tavim stovėdama.

Vis drebi, epušės lape,
Kas gi tave drebina?
Šventa Mara drebina,
Kam nakvynēs nedavei.

Tau, sesule, prisakau,
Nepink epušės vainiko:
Ims drebēt tavo balselis
Su bernelīais ņņekant.

Kirskit klevus, ažuolēlius,
Tiktai epušės nekirskit;
Sudrebēs jūsu kalbelē
Su ponais beņņekant.

Todėl, matyt, epušė netiko ir žalumynams (32331), o epušės sula laikyta mirtinai nuodinga (23276).

Kiti medžiai bei krūmai latvių liaudies dainose ir tikėjimuose minimi daug rečiau nei aptartieji keturiolika medžių. Pavyzdžiui, vinkšnos luobas bei lunkas tam tikra prasme yra geresni ir patvaresni nei liepos luobas bei lunkas, tačiau vinkšna, kaip regis, nepriklausė prie pamėgtų medžių, todėl ji mažai ir naudota. Taip pat juodalksnis, nors gerai tinka už padarinę medieną, o dainos dargi mini jo *sudraba lapas* „sidabro lapus“ (2758), vis dėlto tėra „alksnis“, neturintis dainose gero vardo. Jau beržas laikomas prastesniu už ažuolą, o alksnis iš tolo neprilygsta nė beržui.

*Cauri gāju bērsa birzi,
Ozoliņa meklēdama.*

10981

*Es nelauztu alkšņa rīksti,
Kad es bērsa nedabūtu.*

9778; 9343

*Tā Jāniša istabiņa
Ar alkšņiem izpušģota.
Vai tam trūka ošu, bērsu,
Vai ar kuplu ozoliņu?*

32678

Kiaurai ējau per beržņā,
Ažuolo ieģkodama.

Aģ nelauģģiau alkšnio rykģtēs,
Jei ir berģo nesurasģiau.

Ta Janio trobelė
Alksnių šakom iģkaiģyta.
Ar jam trūko uosių, berģų
Ir kuplijuģ aģuolėliuģ?

Dėl to man atrodo, kad dabartinis šermukšnio kultas kildintinas ne iš latvių pagonybės laikų mitų, o veikiausiai bus prigijęs kartu su krikščionybe. Jau aukščiau mes matėme (34130), kad kadagiui ir šermukšniui todėl priklauso tokia didelė jėga, jog abiejų esąs *krustiņš ogas galiņā* „uoga – su kryžiuku“. Kai kuriose pasakose šermukšnis (*pīlādzis*) esąs Pilotu (*Pīlāts*) medis, iš kurio buvęs padarytas Kristaus kryžius. Siejimas su Pilotu bei kryžiumi, be abejo, ateina iš krikščionybės, o ir pats pavadinimas *pīlādzis* yra perimtas iš lybių kalbos (lybiškai *pīlag*, estiškai *pihlakas*, suomiškai *pihlaja*).

Epušės lapų drebėjimas daugeliui tautų atrodė lyg kokio blogio ženklas, apie ką tad irgi radosi įvairių sakmių. Viduramžių legenda pasakoja, kad Kristui nusilenkė visi medžiai, tik epušė atsisakė, todėl jai už bausmę ir reikia be paliovos drebėti. Pasak rusų prietarų, Judas esą pasikoręs ant epušės. Latvių liaudies dainos epušę vadina velnio medžiu, nesuteikusių šventai Marai nakvynės.

Liaudies dainos nemini, kad iš alksnio būtų gaminta dažai ir daryta tošinės uogoms rinkti, betgi prikiša, kad jis netinka nei šluotoms, nei rykštėms, nei lunkams.

*Manis dēl tu, elksnīti,
Vai lapoji, nelapoji,
Ne no tevis slotas griezu,
Ne ar' viju vainadžiņu.*
30627

*Visi koki lieti der,
Duj kociņi nederēja:
Neder alksnis lūku plēst,
Ne ērcētis slotu griezt.*
30628

Iš kitų liaudies dainose apdainuotų medžių, kiek man žinoma, dar tik šunobelė ir virbis (virbinis gluosnis, *salix pentandra*) turi mitinę reikšmę.

*Jauni puīši, jaunas meitas,
Par pabērzi neminiēt:*

*Tur gulēja svēta Māra
Zaļā zīda kučiņā.*
11870

*Jaunas meitas dzīvodamas,
Šķetrā zaru nelauziet;
Mīla Māra govīs slauca,
Šķetrā kāra slaucenīti.*
29168

Apie kai kurias žoles ir gėles mes dar teturime surinkta labai mažai prietarų, o ir tie patys užrašytieji neatrodo paveldėti iš senųjų pagonybės laikų, bet didesne dalimi, matyt, bus perimti iš vokiečių. Tai liudija jau patys liaudies medicinoje vartojamų augalų pavadinimai, kaip antai: *vībotne* „kietis“, *vērmeles* „pelynai“, *baldrijāns* „valerijonas“, *naktskālī* „karklavijai“ ir t. t. Liaudies dainose man irgi nepavyko rasti bent kokių svaresnių žinių apie žolių prietarus bei liaudies mediciną, išskyrus nebent kokias smulkmenas iš analoginės magijos. Apie kietį esu užsirašęs tokią štai dainą:

*Mana māte citas sievas
Vībotnēm izārstēja;
Treji pieci vakariņi
Vībotnītes sutināja.*
34135

Dėl manęs tai tu, alksneli,
Ar lapojes nelapojės,
Iš tavęs nei šluotų pjaunu,
Neigi pinu vainikėlio. [138]

Visi medžiai naudą duoda,
Du medeliai tiktai ne:
Lunkui plėšt netinka alksnis,
O erškėtis (?) – šluotoms pjaut.

Bernužėliai, mergužėlės,
Šunobelės neminėkit /
nemindžiokit:

Ten miegojo šventa Mara
Žalio šilko patale (?).

Jūs, mergelės jaunosios,
Virbiui nelaužkit šakų;
Miela Mara karves melžė,
Virbin kabino milžtuvę.

Karvės duodančios daugiau pieno, jei ėda daug pienių (*pienene*, lot. *leontodona taraxacum*), kurios savo vardą gavo dėl pieną primenančių sulčių. Sviestas išėsis geresnis, jei karvei duosi burbulių (*sviestene*, lot. *trollius europaeus*), žydinčių gražiais geltonais žiedais. Erškėčius, varnalėšas ir dilgėles tvartuose ir laidaruose kartais palikdavo, kad gintų karves nuo piktųjų dvasių bei raganų.

Iš žolių latvių mitologijoje daugiausia minimas papartis, dar vadinamas Maros paparciumi (*Māras paparde*: 32399) arba šventuoju paparciumi (*svēta paparde*: 32408¹⁶). Papartis žydįs tik Joninių naktį (32408–32415), *pašā nakts vidiņā* „pačiam nakties vidury“ (32412, 1), *kad ļautiņi neredzēja* „kai žmonės nemato“ (32411), *sudraba ziediem* „sidabro žiedais“ (32415), *zelta miglu miglodama* „aukso miglą miglodamas [purkšdamas, skleisdamas]“ (32414). Variantuose dar minimi geltoni (32415, 4) ir net mėlyni žiedai (32415, 6). Dainos žodžiais, šį žiedą nori nuskinti vėlės (*veļi*) arba Joda mātė „Juodo (Velnio) motė“ (32408), o pasak prietarų, žiedus suėda gyvatės, vilkai, meškos bei kiti žvėrys. Jei kuris žmo-

gus nori įgyti paparčio žiedą, *tas lai iet un apsēžas Jāņu nakti pie svētās papardes un* [139] *apvelk ar sarkano krītu riņķī, cik tālu sēdēdams var aizsniegt...* Tiklīdz kā zieds pilnīgi izplaucis, tad tas tūlīt jānoraujot, šādus vārdus runājot: *es visu vēlos* „tas tegu eina ir atsīdēja Joninių naktį prie šventojo paparčio ir apsibrēžia raudona kreida ratą, tiek toli, kiek sēdēdams gali pasiekti... Vos tik žiedas visiškai išsiskleis, jį reikia tučtuojau nuskinti, sakant tokius žodžius: aš visko trokštu“.¹⁷ *Kas to ziedu iemanto, tas visu zina, visu paredz; pat caur aizslēgtam durvim tāds ietiek un var par neredzamu apkārt staigāt. Bet papardes zieds jāiekaļ krustiņā un jāglabā cieši jo cieši, citādi nelabais to nozog* „Kas tą žiedą įgyja, tas viską žino, viską numato; net pro uždarus duris toks įeina ir gali nematomas aplink vaikščioti. Bet paparčio žiedą reikia užkalti kryželyje ir labai labai saugoti, antraip nelabasis jį pavogs“.¹⁸ Labai panašūs prietarai apie papartį žinomi ir rusų, lietuvių bei estų, todėl negalime teigti visus šiuos prietarus radusius pačiuose latviuose.

Latviai, estai ir Prūsijos vokiečiai įvairiuose vedybų prietaruose naudojo tokį skiautalūpį, arba gegužraibę (*čūskulājs*, arba *dzeguzīte*, iš orchidinių šeimos). Šio augalo dvišakės šaknys. Pagal liaudies prietarus, penkiašakė jo šaknis – tai Dievo ranka (*Gotteshand*, estiškai *jumala-kāpad*), o trišakė arba keturšakė šaknis – velnio ranka (*Teufelshand*, estiškai *jūda-kāpad*). Raunoje pasakojama, esą moteris, suvalgiusi velnio ranką, pasidaranti nevaisinga, bet paskui suvalgiusi Dievo ranką, vėl tampanti sveika. Tos pačios šaknys naudotos ir kitam žmogui apžavėti.¹⁹ Panašūs prietarai, regis, žinomi ar ne visoje Europoje.

43. Bendra latvių mitologijos apžvalga

Taigi mes matėme, kad vienas kitas latvių mitas ar prietaras galėjo išlikti nuo pat indoeuropiečių protautės. Tačiau kadangi niekas pasaulyje nestovi vietoje, nereikia manyti, kad ir latvių mitologija būtų išlikusi nekisdama. Daug senų prietarų užmiršta, o jų vieton atėjo nauji. Kiekviena nauja kultūros srovė atneša naują požiūrį į gyvenimą ir naujus mitus. Latviams teko daugiau susidurti su svetimtaučiais kaimynais nei lietuviams, todėl pastarieji vieną kitą protėvių mitą yra išsaugoję gal ir grynėsiu pavidalu, tačiau latvių tradicijos kartais atrodo esančios platesnės ir išsamesnės. Bent jau latvių liaudies dainos duoda mums kur kas daugiau medžiagos mitologijai nei mums žinomos lietuvių dainos. Tuo visai nereikia stebėtis, nes lietuvių dainos dar nėra baigtos rinkti, o tas pačias užrašytąsias didžiausia dalimi sudaro palyginti naujų laikų romansai, kokie latvių liaudies dainų rinkiniuose yra retenybė. Kaip kalbininkas senesnių dalykų randa lietuvių kalboje, taip mitologas gausiau medžiagos randa latvių mitologijoje.

Visa tai turėdami galvoje, mes jau galėsime suprasti, kad ne kiekvienam latvių mitui bei dievybei galime ieškoti pamato seniausioje mitologijoje. Nors kai kurias dievybes galime išvelgti kilus iš gamtos reiškinių (pavyzdžiui, Dievą) ar protėvių sielų (pavyzdžiui, vėles, *veļi*), vis dėlto pačiuose latvių tradicijose paprastai trūksta [140] duomenų apie šių dievybių pirmąsias reikšmes. Todėl ir latvių mitologijos pirmiausias uždavinys yra surinkti tikras žinias apie pačių latvių senuosius prietarus bei dievus. Tuo tarpu mitų vystymosi istori-

ja veikiau priklauso lyginamosios mitologijos darbo barui, todėl mitų kilmės klausimus ir aptariau tik vienu kitu atveju.

Lyginamojoje mitologijoje iki šiol smarkiai perdedama latvių prietarų giminystė su prūsų, graikų bei senovės indų mitais. Mokslininkai jau seniai nebelaiko senovės Indijos kultūros nei tokia sena, nei tokia archajiška kaip anksčiau, o mūsų raštuose dar perdedamos ir tos senosios pažiūros. Apskritai imant, baltų tautų prietarai yra panašesni į senovės romėnų mitus nei į graikų bei indų mitologiją, kur daug ką yra iškraipę ir poetai, ir mąstytojai. Panašumą tarp romėnų ir baltų mitų irgi sudaro tik bendras paprastumas bei žemdirbiškas pobūdis, anaip tol neliudijantis pačių tautų nei jų mitų artimesnės giminystės. Pernelyg mažai dar mūsų teatre atkreipta dėmesio į suomių genčių mitologiją, nors ne tik pastarieji daug dalykų yra perėmę iš senųjų baltų, bet ir latviai yra patyrę suomių tautų įtaką.

Kaip pirmajame platesniame darbe apie latvių mitologiją, kuri ne kuri svarbi žinia bus nejučia ir praleista. Vieno kito klausimo nesu apžvelgęs ir sąmoningai. Prie pastarųjų priklauso latvių prietarai apie ligas, užkalbėjimai bei liaudies medicina. Jau mūsų patriarchas Baruonas yra pareiškęs apie juos visiškai teisingą nuomonę.²⁰ Pateiksiu iš jos čia tik porą teiginių. „Be apskritai visiems pažįstamų prietarų, viena kita gudri močiutė gali pasigirti ir didesniu panašių prietarų rinkiniu, ypač susijusių su pranašavimu bei gydymo priemonėmis, kuriuos, tiesą sakant, nebuvo sunku pagal žinomus pavyzdžius ir iš naujo sukurti... Daugelis iš šių prietarų galėjo ateiti, o ir iš tikrųjų atėjo iš svetur, ypač gausiai iš kartu su mumis gyvenusių vokiečių. Latviai, suprantama, pirmiausia ir juoba mieliau perėmė tuos, kurie savo pobūdžiu priminė savuosius, dėl ko sava ir svetima kartais sunku atskirti. Bet randame jų ir kitokios, svetimos prigimties, svetimų pažiūrų; tie dažniausiai ir pasirodo esą tikri svetimšaliai, atėjūnai. Tai ypač pasakytina apie daugelį gydymo, pranašavimo bei bürimo priemonių”. Iš savo pusės aš čia dar norėčiau pridurti, kad didžiausia dalis burtažodžių nėra netapo visos tautos savastimi, ir, kaip svetimšalius, juos visų pirma turėtų patyrinėti mitų lygintojai.

Su daugeliu prietarų yra susijusios senosios latvių vestuvinės apeigos, betgi juos apžvelgiant, mums tektų kuo smulkiausiai aprašyti pačias senovines vestuves. Šiuos prietarus užtat geriausiai ir apžvelgti vestuvių aprašymuose. [141]

Kai kas mano, kad senųjų latvių analoginė magija su visokiom simpatinėm priemonėm priklauso veikiau poezijai ir išvis nėra susijusi su ankstesnių laikų latvių tikėjimu. Daugelis liaudies dainų teikiama žinių apie įvairius medžius bei gyvūnus nėra susiję nei su dievais, nei su protėvių sielomis, taigi kai kas jas laiko paprasčiausiai liaudies poetų fantazijos vaisiais. Tačiau taip manydami, mes galėtume kone kiekvieną mitą atskirti nuo mitologijos. Kaip tik liaudies pažiūros į gamtą yra visų svarbiausia medžiaga mitologijos tyrinėtoji. Imkime, pavyzdžiui, Saulę, vėlę, vilką, gegutę ir ažuolą. Liaudies poezijoje visi jie yra tam tikros mistinės būtybės, bet nėra viena iš jų dar nėra tapusi visai apibrėžta antropomorfiška dievybe. Viena kita smulkmena apie juos gal ir bus atsiradusi per liaudies dainų kūrėjus, tačiau liaudies dainos yra visos tautos nuosavybė, ir čia apsakytų pažiūrų į gyvenimą laikėsi visa tauta. Daugelyje mitų galėsi-

me rasti kai ką iš analoginės magijos, kai ką iš poetų fantazijos ir kai ką iš liaudies išminties. Ne tik kosmogoninės sakmės, bet ir kai kurios pasakos su budizmo mokymais ar tik nebus tyčia sukurtos ir sąmoningai paleistos į liaudį. Bet jei tokias sakmes bei pasakas viena ar kita tauta pasisavino, tai jos jau priklauso tos tautos mitologijai. Kaip mes dar galime abejoti mitologijai priklausant tuos prietarus, kuriuos yra apdainavę patys liaudies poetai? Taigi prietarai apie medžius, gyvūnus bei kai kurios simpatinės priemonės jokiū būdu neišleistini iš mitologijos darbo baro. Pastarąsias aprašiau veikiau per mažai nei per daug. Plačiau šio klausimo nesu ištyręs, nes medžiaga apie analoginę magiją dar apskritai mažai rinkta, sisteminta ir lyginta. Iš dalies į juos jau yra atkreipęs dėmesį senasis Baruonas.²¹

Latvių mitologija, kaip jaunas mokslas, yra reikalinga platesnės išsilavinusių tautiečių paramos. Tautos atmintyje dar yra išlikę daug ir įvairių senovės prietarų, kuriuos mūsų dienomis dar tebėra galima išgelbėti nuo užmaršties. Kai kas iš šių žinių yra reikšminga ne tik latvių mitologijai, bet ir etnografijai bei kultūros istorijai apskritai. Todėl ir šio darbo pirmiausias tikslas buvo žadinti skaitytojų meilę senajam tautos tikėjimui.

Versta iš: Prof. P. Šmits. *Latviešu Mītoloģija / Otrs pārstrādāts izdevums. – Rīgā: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1926. – P. 126–142.*

Iš latvių kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

Dėkoju Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyr. mokslinei darbuotojai dr. Lilijai Kudirkienai, maloniai sutikusiai perskaityti vertimą ir išsakiusiai reikšmingų pastabų.

NUORODOS:

1. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 108.
2. Jelgavas] Rakstu Krājums. – II. – P. 85.
3. R[īgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas] Rakstu krājums. – VI. – P. 39.
4. Etnografisku rakstu krājums. – I. – P. 18.
5. Plg. Mežs mūsu tautas dziesmās // Etnografisku rakstu krājums. – I.
6. Plg. Latvju dainas. – I. – P. 173 ir 174.
7. Ten pat. – P. 197.
8. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – I. – Nr. 164. – P. 915.
9. [Vilainē – būdingai moteriškas drabužis, todėl čia lietuviškas vyriškas kadagio pavadinimas netinka.]
10. [Užuomina į prievolę, plg. liet. *sambarė* ir pan.]
11. *Bielenstein A.* 1000 Lettische Räthsel. – P. 152–154; *Brīvēzemiņeks*. – P. 368 [leidinys P. Šmito niekur tiksliau nenurodytas]; R. L. B. Z. K. Rakstu krājums. – VII. – P. 866–869.
12. Latvju dainas. – III. – P. 34; plg. Nr. 19172–19178.
13. Latvju dainas. – I. – P. 187 ir 188.
14. Ten pat.
15. Latvju dainas. – V. – P. 415.
16. Taip pat: Jelgavas Rakstu Krājums. – II. – P. 58.
17. Ten pat.
18. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 106.
19. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 15.
20. Latvju dainas. – I. – P. 138.
21. Latvju dainas. – I. – P. 196–198 ir V. – P. 411–412.

THE VOICE OF LATVIA

Lettish mythology

Pēteris ŠMITS

The translation of the „Lettish Mythology” by Prof. Pēteris Šmits is accomplished to publish. This last edition comprises two chapters, namely: 42. on the trees and other vegetation in Lettish folklore, and 43. being the closing review of the Lettish mythology in general.